

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՉԸ ԱՌԱՇՆԵՐՈՒՄ ՈՒ
ԱՍԱՑՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ. ԼԵԶՎԻ ԲՆՈՐՈՇՄԱՆ ՃԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ-
ՓԻԼՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԴԻՏԱՆԿՅՈՒՆ

ՆԱՐԵ ՇԱԼՈՒՆՑ
Երևանի պետական համալսարան

Մույն հոդվածի առանցքը առաձային խոսույթում լեզվի հասկացությանցման միջոցով մարդկային հատկանիշի որոշարկման ու բնութագրման լեզվաճանաչողական ու փիլիսոփայական վերլուծությունն է: Համեմատական մեթոդի օգնությամբ մարդակենտրոն հայեցակերպի շրջանակում քննության են առնվում ֆրանսերեն և հայերեն առաձներ ու ասացվածքներ, որոնք շեշտադրում են խոսքի՝ իբրև լեզվի կիրառման դերը մարդկային բնութագրի վերհանման գործում: Մասնավորապես լեզվի փիլիսոփայության ու իրականության փոխառնչության տիրույթում իրականության կառուցարկման ու խոսքի իմաստաստեղծ գործառույթի դիրքերից բնորոշվում են ճշտախոսությունն ու ստախոսությունը, իսկ խոսքի ազդեցության ու ներուժի կարևորումը ճանաչողական-գործաբանական հարթությունում ուղղորդում է զգուշության տիրույթ: Առաձներում իրականության գոյաբանական, իմացաբանական ու բարոյագիտական արտապատկերման ճանապարհը ճանաչողությունն է, որը թույլ է տալիս մարդկային էությունը որոշարկել լեզվական միավորի ու հասկացույթի հարաբերակցության համատեքստում, իսկ խոսքը մետալեզվական մակարդակում չեզոք հասկացույթի միջոցով սահմանում է մարդկային էությունը: Լեզվաճանաչողական մեկնությունը առաձային խոսույթի փիլիսոփայության իմաստային շրջանակի որոշարկման միջոց է, իսկ հասկացության դաշտում փոխաբերությունների միջոցով առաձներն ու ասացվածքները ներամփոփում են լեզվի ու վերջինիս կիրառման խոսքի միջոցով մարդկային հատկանիշների բնորոշման ուղիներ: Այսպիսով, առաձային խոսույթի լեզվաճանաչողությունը լեզվափիլիսոփայության մեկնման ճանապարհ է, իսկ միջնակության հայեցակերպի լույսի ներքո՝ փոխաբերական պատկերումները ցուցանում են նշյալ ուղիների զուգահեռման ու հատման տիրույթները:

Բանալի բառեր – լեզվափիլիսոփայություն, ճանաչողություն, հասկացության փոխաբերություն, առաձային խոսույթ, մարդկային հատկանիշ, ճշտախոսություն, ստախոսություն, զգուշություն

Նարե Շալունց – ԵՊՀ ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի ասպիրանտ

Наре Шалунц – аспирант кафедры французской филологии ЕГУ

Nare Shalunts – PhD Student at the Chair of French Philology, YSU

Էլ. փոստ՝ nare.shalunts@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3606-261X>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 21.01.2026

Գրախոսվել է՝ 16.02.2026

Հաստատվել է՝ 02.04.2026

© The Author(s) 2026

Լեզվաբանության հարացույցում ճանաչողական ու փիլիսոփայական հայեցակերպերի գուգահեռումը արդի լեզվաբանության առանցքային հիմնահարցերից է, որի շրջանակում կարևորվում է իմաստի կառուցարկման հասկացության ուղղվածությունը: Ճանաչողական դիտանկյունն ակնհայտորեն ապահովում է լեզվական արտահայտության և մտածողության կապը: Լեզվափիլիսոփայական կարգերի տարրորոշման համատեքստում Ջ. Լակոֆը և Մ. Ջոնսոնը կարևորում են մարդկային լեզվամտածողության ճանաչողական կադապարումը, մասնավորապես՝ ճանաչողության զգայական ու հոգեզգայական շեշտադրումը¹: Առաձի իմաստային շրջանակի հիմքում փոխաբերական պատկերն է, մասնավորից ընդհանուր անցման բնույթը, և այս համատեքստում ընդգծվում է փոխաբերության և փոխանունության դերը: Լեզվաբանական մտքի զարգացման տարբեր շրջափուլերում առաձների ճանաչողական հայեցակերպը նախ դիտարկվել է փոխաբերության², այնուհետև՝ փոխանունության³ դիտանկյունից: Համակողմանի քննության արդյունքում կարելի է պնդել, որ առաձները համադրային միավորներ են՝ հաշվի առնելով վերջիններիս փոխներթափանցման, ինչպես նաև սահմանների որոշարկման գործոնը:

Փոխաբերության հասկացության բնույթը ենթադրում է աղբյուր և թիրախ տիրույթների միջև տեղաշարժ: Փոխաբերության ուսումնասիրման ճանաչողական հայեցակերպն ընդգծում է հասկացության մակարդակը, և այս համատեքստում հասկացությունները մարդկային ճանաչողության կարևորագույն տարրեր են, իմաստակիր միավորներ⁴:

Լեզվաճանաչողական և լեզվափիլիսոփայական հետազոտությունների տիրույթում հարկ է ընդգծել լեզվի առանցքային դերը ինչպես լայն իմաստով իրականության կառուցման ու մեկնաբանման, այնպես էլ մարդկային բնութագրի կերտման հարցում: Իբրև իրականության ու մտածողության համադրման միջոց՝ լեզուն բացորոշում է նշյալ առանցքների փոխառնչությունն ու հատման կետը: Մարդակենտրոն հայեցակերպի դիրքերից լեզուն կառուցում է մարդկային էությունն ու բնութագրերը: Սկստի առնելով վերոնշյալը՝ հետազոտության շրջանակում դիտարկել ենք լեզվի միջոցով մարդկային հատկանիշների դրսևորումները, քանի որ մարդու էությունը որոշարկելու լավագույն միջոցը լեզուն է: Հիրավի, առաձներն ու ասացվածքները ճանաչողության տի-

¹ St' u **Lakoff G., Johnson M.** *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York, Basic Books, 1999:

² St' u **Lakoff G., Turner M.** *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, The University of Chicago Press, 1989:

³ St' u **Günter R., Kövecses Z.** *Towards a Theory of Metonymy* // Klaus-Uwe Panther and Günter Radden (eds.), *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 1999, էջ 17-59:

⁴ St' u **Lakoff G., Turner M.** *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, The University of Chicago Press, 1989, էջ 111:

րույթում լայն իմաստով ուրվագծում են մարդկային հատկանիշների բազմերանգ գունապնակ, համակցում կոնկրետ և վերացական տիրույթներ: Այստեղ հարց է ծագում՝ ո՞րն է այն կամուրջը, որ ճանապարհ է բացում նշյալ տիրույթների միջև, այլ կերպ ասած՝ ինչպե՞ս կարող է լեզվական հանրույթի կոլեկտիվ փորձը իբրև տեքստ, առած՝ հյուսված բառերից⁵, լեզվական խնայողության միջոցով արտահայտել հարաժամանակային ճշմարտություն, մասնավորից ընդհանուր անցման պրիզմայով որոշակի առարկաների միջոցով փոխաբերաբար մատնանշել վերացական երևույթներ ու հատկանիշներ: Հենց սա էլ առածաբանության առանցքային հիմնահարցն է լեզվի փիլիսոփայության ճանաչողական–գործաբանական հարթությունում:

Վերլուծական փիլիսոփայության ու ճանաչողական գիտության շրջանակում լեզվի ու փոխաբերության հարաբերակցությունը դիտարկվում է տեսողական ընկալման միջոցով. փոխաբերության մեկնակետը զգայական է: Հիմք ընդունելով Լ. Վիտգենշտեյնի «բաղ-ճագարի» պատկերի մեկնաբանման երկակի տեսանկյունը՝ փոխաբերությունը դիտարկվում է իբրև «այլ հայացք» փաստացի իրականությանը: Իրականության փաստացի ընկալումը՝ *տեսնել այն, ինչ որ է*, տարբերվում է սուբյեկտիվ դիտանկյունից՝ *տեսնել իբրև*: Ուստի «տեսողական դիտանկյունը» շեշտադրում է *ԸՆԿԱԼԵԼԸ ՏԵՄԵԼ Է* հասկացության փոխաբերությունը, և տվյալ պարագայում *ՓՈՒՍԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆԿԱԼԵԼԸ ԴԻՏԱՆԿՅՈՒՆ Է՞*:

Մ. Ջոնսոնն իր հերթին ընդգծում է, որ լայն իմաստով փիլիսոփայական կարգերը փոխաբերական են՝ հաշվի առնելով վերացարկման գործոնը, և կառուցում լեզվի ու մտածողության փիլիսոփայության փոխաբերական հայեցակերպը, համաձայն որի՝ *ՄՏՄԾԵԼԸ ԽՈՍԵԼ Է՞*:

Լեզվի ու իրականության փոխառնչության տիրույթում ճանաչողական դիտանկյունից տեղեկույթի փոխանցման ու իրականության մեկնաբանման կադապարման մեկնակետը իրականության ընկալումն է, ինչի լեզվական առկայացումը կարող է ընթանալ երկու ուղղությամբ: Մի դեպքում խոսքային դրսևորումը կարող է համընկնել իրականությանը, մյուսում՝ գիտակցված կերպով խեղաթուրել այն, ուստի խոսքային վարքագծի միջոցով մարդու բնորոշումը տվյալ դեպքում աղերսվում է հակադիր հատկանիշների՝ ճշտախոսության ու ստախոսության լեզվաճանաչողական կադապարների քննությանը: Դիտարկենք հետևյալ առաձները.

⁵ «Տեքստ» եզրույթն առաջացել է լատիներեն *textus* (հյուսվածք) բառից:

⁶ Տե՛ս **Mácha J.**, *Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science* // *Revista Portuguesa de Filosofia*, T. 75, Fasc. 4, *Modelos e Metáforas: Arte e Ciência / Models and Metaphors: Art and Science*, 2019, էջ 2282:

⁷ Տե՛ս **Johnson M.**, *Philosophy's Debt to Metaphor* // *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, edited by Raymond W. Jibbs, 2008, էջ 49:

Il n'y a que la vérité qui blesse // Ճշմարտությունն այք է ծակում:

Քննության առարկա առածները նախ շեշտում են ճշմարտության, ճշտախոսության հասկացությանցումը մարմնի ու ցավի ճանաչողության միջոցով. ֆիզիկական ցավը հիմնավորում է ճշմարտության իմացաբանական փորձառության արդյունքում հոգեզգայական ցավը, ուստի աղբյուր տիրույթը ֆիզիկական վնասվածքն է, վերքը, իսկ թիրախը՝ ճշմարտությանն առերեսվելիս հոգեզգայական «վերքը»: *ՃՇՏԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՏԱՆԳ Է, ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԵՆՔ Է, ԻՄԿ ՃԻՇՏ ԽՈՍԵԼԸ ՎԻՐԱՎՈՐԵԼ Է* հասկացության փոխաբերությունների հիմքերի որոնման ճանապարհին առաջ է գալիս հետևյալ հարցադրումը. ինչու է ճշմարիտ խոսքը վիրավորում: Ճանաչողության միջոցով պատասխանի փնտրտուքն ուղեկցում է իրականության ու սպասելիքի փոխառնչության տիրույթ: Երբ իրականությունը չի համընկնում սպասելիքին, և դրանց միջև առկա է խզում, ճշմարտությունը ցավ է պատճառում: Առածների գուգադրական քննությունը ցույց է տալիս, որ ֆրանսերենում ցավի ճանաչողությունն առկայանում է *blessé* բայի միջոցով, որի իմաստային շրջանակը վիրավորել, խոցել, ցավեցնելն է, իսկ հայերենում՝ հանկարծակի, սուր ցավի հետ մտազուգորդվող *ծակել* բայի օգնությամբ: Հայերեն տարբերակում ճշմարտությունը վնասում՝ *ծակում է այքը*, իսկ վերջինս տեսողական ընկալման, իմացության միջոցի դրսևորումն է, և տվյալ դեպքում ճշմարտության թիրախը հենց ընկալումն է իմացաբանական դիտանկյունից, կամ՝ *ԻՄԱՆԱԿԸ ՏԵՄԵԼ Է:*

Toute vérité n'est pas bonne à dire // Ամեն բան դրուստ չի ասվի // Դուր (ճիշտ) խոսողի գլուխը ծակ է:

Վերոնշյալ ասացվածքներն ու առածը վերհանում են ճշտախոսության հնարավոր հետևանքները՝ նկատի առնելով այն, որ ճշմարտության լեզվական առկայացումն աղերսվում է մարդկային հատկանիշների, ինչպիսիք են իմաստությունը, զգուշությունն ու չափավորությունը, ինչը ենթադրում է խոսքի ու լռության, ասելիքի ու գաղտնիքի համակշռում: Այս համատեքստում ճշմարտությունը հզոր ուժ է, հնարավոր վտանգ, իսկ խոսքն այդ ուժը փոխադրում է հասարակական տիրույթ: Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ առածների ու ասացվածքների լեզվաճանաչողական մեկնությունը *ՃՇՏԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՏԱՆԳ Է* հասկացության փոխաբերության դաշտում է: Ֆրանսերեն ասացվածքը *bon* ածականի միջոցով գնահատողական բնույթ է հաղորդում ճշտախոսությանը: Հարկ է ընդգծել, որ ճշմարտությունն օբյեկտիվ իրականությունն է, որը փաստականի տիրույթում է, իսկ ասացվածքը գնահատական է փոխանցում փաստի լեզվական առկայացմանը՝ դիտարկելով ճշմարտության ու խոսքային ակտի փոխառնչությունը: Տվյալ դեպքում ածականը կարծես գտում է խոսքը բարոյական դիտանկյունից: Ժխտման լեզվաճանաչողական հայեցա-

կերպն ասացվածքներում առաջ է բերում ընդհանուրի տիրույթում բացառությունն դիտվող դիպվածների ամբողջությունը: Այսպես, *dire* և *ասվել* բայերի շրջանակում նախ առանձնացվում է ենթատիրույթ՝ ասել ճշմարտությունը, ընդ որում՝ *toute* և *ամեն* բնորոշիչների միջոցով ընդհանրացվում է *ճշմարտության* շրջանակը՝ ներառելով բոլոր դեպքերը, մինչդեռ ժխտումը (*n'est pas bonne à dire, չի ասվի*) ընդհանրականը փոխակերպում է մասնակիի՝ որոշ ճշմարտությունների, և ճանաչողական դաշտում վերահսկում է ճշմարտության լեզվական դրսևորումը: Հայերեն երկրորդ առաձն ուղղակիորեն ցուցանում է մարդուն և շեշտադրում վերջինիս հատկանիշի՝ ճշտախոսության հնարավոր վտանգի լեզվական դրսևորումը (*զուլիք ծակ*): Ուստի, ճշտախոսությունն ու ազնվությունը չեն երաշխավորում անվտանգություն, ավելին՝ հասարակական տիրույթը նույնիսկ կարող է պատժել ազնվությունը, քանի որ վերջինս ի գործ է մատնանշելու հասարակական իրականության բացասական կողմերը և խարխուլելու համակարգի թվացյալ ներդաշնակությունը: Բարոյական ու հասարակական դիտանկյունից գալիս առանցքը ոչ թե ճշմարտությունն է, այլ հատկանիշը՝ ճշտախոսությունը:

La vérité est cachée au fond du puits // La vérité comme l'huile vient au-dessus (բառացի թաքցվածությունը՝ ճշմարտությունը թաքնված է ջրհորի խորքում // ճշմարտությունը յուղի նման վերև է բարձրանում):

Վերոնշյալ առաձներում ճշմարտությունը հանդես է գալիս իբրև ենթակա սուբյեկտայնացման դիրքերից և ունի տեղակայում տարածության մեջ: Տարածական ուղղահայաց սխեմայի շրջանակում մի դեպքում այն տեղորոշվում է ներքևում՝ խորքում՝ ցուցանելով գաղտնի ու անհասանելի բնույթը, մյուսում՝ վերևում՝ մակերեսին, և առաջ բերում ի հայտ գալու անխուսափելիության փաստը: Ճշմարտության շարժման տեսողական ընկալումը իմացական տիրույթում վերջինիս ճանաչողական ընկալման արտահայտությունն է: Հասկացության փոխաբերության վերլուծությունն առաձներում ցույց է տալիս, որ *ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԹԱՔՆՎԱԾ ԱՌԱՐԿՄԱՆ* է, ընդ որում՝ *ԻՄԱՆԱԼԸ ՏԵՄՆԵԼ Է*: Լեզվական մակարդակում *cachée au fond du puits (ջրհորի խորքում թաքնված)* կառույցում *ջրհոր* հասկացությունը՝ իբրև աղբյուր տիրույթ, մտազուգորդվում է խավարի, անտեսանելիության հետ, այլ կերպ ասած՝ ջրհորի խորքը իրականության անհասանելի տիրույթն է, իսկ թիրախ տիրույթը գաղտնի, անիմանալի ու թաքնված ճշմարտությունն է: Ներակայման համատեքստում խավարին հակադրվում է լույսը՝ իմացությունը, ճշմարտության բացահայտումը, իսկ խորքում եղածը բացահայտելը ճանաչողական ու մտավոր ջանքի արտահայտությունն է, իմացաբանական դիտանկյունից անհասանելիության կերպափոխումը: Մարդկային հատկանիշի որոշարկման ու խոսքային հարողակցման համատեքստում առաձներում խոսքի պրիզմայով ճշմարտության լեզվաճանաչողության ու լեզվափիլիսոփայության քննությունը ցույց է

տալիս, որ քննության առարկա առաջին առածում *ԽՈՍՔԸ ՋՐՀՈՐ Է*, իսկ ճշմարտությունը թաքնված է խոսքի խորքում, խոսքը կարող է քողարկել ճշմարիտը, այլ կերպ ասած՝ խոսակիցը պետք է կռահի ճշմարիտը, ջրհորի խորքից դուրս բերի այն, մինչդեռ երկրորդ առածում *ԽՈՍՔԸ ՀԵՂՈՒԿ Է*, և ճշմարտությունը յուրի պես բարձրանում է մակերես, ի հայտ է գալիս, ինքնին արտացոլվում՝ չնայած քողարկմանը: Հատկանշական է, որ *ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅՈՒՂԻ Ե* հասկացության վիճակագրությունն առկայանում է համեմատության ոճական հնարի միջոցով՝ *la vérité comme l'huile*: Յուրի հատկանիշները վերագրվում են ճշմարտությանը. այն ջրի երես է բարձրանում՝ բացահայտվում, ուստի մակերեսը տեսանելի շերտն է: Ֆիզիկական տիրույթում յուրի ու ջրի հակադրությունը իմացաբանության շրջանակում ճշմարտության ու կեղծիքի, գաղտնիի ու տեսանելիի հարաբերակցության առնչությունն է: Այսպիսով՝ առածները վերհանում են ճշմարտության հակադիր պատկերներ՝ *cachée au fond du puits*, որը քողարկման արտահայտություն է, և *vient au-dessus*, որը շարժման միջոցով ներկայացնում է ճշմարիտի երևան գալը, և մտավոր կադապարման փոխաբերական պատկերումն առկայանում է շարժման միջոցով:

Ստախոսության՝ իբրև մարդկային հատկանիշի բացասական հարանշանակային իմաստային դաշտի քննությունն իրականացրել ենք ֆրանսերեն ասացվածքի ու հայերեն առածի օրինակով.

Le menteur n'est jamais cru, même quand il dit la vérité // Սուս ստողի սուներ կրակ ընկավ, չհավատացին:

Նախ, ստախոսությունը դիտարկվում է իբրև մարդկային բացասական հատկանիշ, որը հասարակական ճանաչողության հասկացության տիրույթում կայուն ու դժվար փոփոխելի պիտակ է: Տվյալ դեպքում ստելը հանգեցնում է գրեթե անուղղելի հատկանիշի ձևավորման, և այս համատեքստում ասացվածքն ու առածը շեշտադրում են բարոյական ինքնության, վարքագծի ու հասարակական ընկալման, վստահության ուղղակի կապը: Հատկանշական է նաև, որ ճշմարտության ընկալումն իբրև ճշմարտություն տարորոշվում է ոչ թե ասույթային մակարդակում, այլ արտալեզվական գործոնների համալիր ամբողջության շրջանակում՝ նկատի առնելով «ճշտախոսի» վարքագծի կադապարի անցյալի հետագիծը, ինչն էլ բնորոշում է վերջինիս ինքնությունը: Մասնավորապես, եթե ստախոսությունը իբրև մարդկային հատկանիշ դառնում է կայուն կարգ անձի բնորոշման առումով, ապա փաստացի ճշմարտությունն արտաբերելն անգամ ճանաչողական տիրույթում չի կարող փոխակերպել կարգը, քանի որ անցյալում ասված ստերը խոսակցի ընկալումներում ադերսվում են նաև ներկա ասույթներին՝ նույնիսկ ճշմարիտ իրականությունն արտացոլող: Ճշտախոսության դիպվածը դիտարկվում է ստախոսության հաս-

կացութային մակարդակում, ուստի նոր ճշմարիտ ասույթը ոչ թե փոխակերպում է շղթան, այլ ինքն է ընկալման մակարդակում փոխակերպվում ստի, ինչն էլ հանգեցնում է պարադոքսի՝ *ՍՈՒՏԸ ՃԻՇՏ Է*, իսկ *ՍՏՄԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՃՇՏԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ Է*: Հղում է կատարվում ոչ թե ճշմարտության հաղորդակցման տվյալ դիպվածին, այլ ինքնության հաստատված բնութագրիչին:

Ասացվածքում ու առածում պատճառահետևանքային կապի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ լեզվամշակութային կաղապարների զուգահեռման արդյունքում առկա են որոշ տարբերություններ: Մասնավորապես՝ ֆրանսերենում ասացվածքն ուղիղ դատողության արտահայտություն է, ոչ պատկերավոր լեզվական ասույթ, որի հիմքում ճշմարտության լեզվական դրսևորմանը չհավատալն է, մինչդեռ հայերեն առածը մի քանի բառում ամփոփում է մի ամբողջ պատկերավոր պատում՝ կառուցված իրադարձություն-արձագանք հաջորդական շղթայի հիման վրա: *Տունը կրակ ընկնել* բառակապակցությունը կոնկրետ դիպվածի արտահայտությունն է, իսկ առածում դրսևորվում է իբրև հաղորդակցական ակտ, քանի որ ենթադրում է վտանգի մասին ահազանգում, ուստի *ԽՈՍՔԸ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆ Է*: Առածում ֆիզիկական աղետը դիտարկվում է ստի պրիզմայով, և ճանաչողության հասկացութային մակարդակում արդեն ձևավորված բնորոշիչը՝ ստախոս, գերիշխում է իրադարձության ընկալման վրա: Ներակայման համատեքստում մարդկային հատկանիշը՝ ստախոսությունը, լայն իմաստով աղերսվում է վստահության բացակայությանը, և տվյալ պարագայում հասկացութային փոխաբերությունը հետևյալն է. *ՎՍՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌԵՍՈՒՐՍ Է*: Իրականության դաշտում տունն այրվում է, իսկ զուգահեռ ճանաչողական իրականությունում ստախոսի հասարակական վստահելի ինքնության կառույցն արդեն «այրվել է», նա վստահություն չունի, և «այրման» երկմակարդակ հարացույցի շրջանակում՝ հասարակականից դեպի ֆիզիկական տիրույթ, վստահության՝ սպառված ու «այրված» ռեսուրսի կորուստը հանգեցնում է ճանաչողական ընկալման տիրույթում ճշտախոսության փոխակերպման: Լեզվական մակարդակում ֆրանսերենում խոսքային ակտ-արձագանք, իսկ հայերենում իրադարձություն-արձագանք շղթաների հարաբերակցությունը խաչաձև է. ֆրանսերենում առաջին պլանում արձագանքն է (*le menteur n'est jamais cru*), իսկ հայերենում՝ իրադարձությունը (*տունը այստղի տունը կրակ ընկավ*): Ճշմարիտ իրականությունը ներկայացվում է փոխաբերական պատկերի միջոցով (*տունը կրակ ընկնել*), սակայն շոշափելի աղետի ահազանգին արձագանքը *չհավատալն* է, քանի որ *տուն այստղի* վարքագծի կաղապարը խոսակցի ճանաչողական ընկալման տիրույթում անփոփոխ է:

On attrape plus vite un menteur qu'un voleur // Մուտը ճամփա չունի: // Մտի ոտները կարճ են:

Վերոնշյալ առածները լայն իմաստով աղերսվում են ստի գոյաբանությանը՝ ստի «կյանքը» ներկայացնելով իբրև ճամփորդություն: Տարածության մեջ շարժումը ձախողվում է, քանի որ հակասում է բարոյական ու իմացաբանական

տիրությունը իրականության գոյաբանական հայեցակերպին: Ընդ որում՝ եթե ֆրանսերեն առածում ստախոս մարդու ճամփորդության ձախողման պատճառը արտաքին ազդեցությունն է, ապա հայերեն առածներում սուտը չի դիմակայում ներքին էության պատճառով: Ֆրանսերեն առածը շեշտում է՝ ավելի արագ գողին կբռնես, քան ստախոսին: Տվյալ դեպքում ստախոսը ճշմարտությունը շղարշում է ստով, ուստի գողոնը համեմատվում է ստի հետ, գողության հետքերը՝ խոսքում տրամաբանական անհամապատասխանությունների հետ, և մարդկային ճանաչողությունն ունակ է խոսքային վարքագծում հեշտորեն բացահայտել անճշտությունները: Առածում հանցանքի բացահայտման դյուրինության աստիճանակարգումն առկայանում է *plus vite que* լեզվական կառուցով, որում արագությունը հեշտության արտահայտությունն է:

Հայերեն առածներում սուտը մարդկային կերպարանք է ստանում՝ *ՍՈՒՏԸ ՍՈՒՐ Է*: Տարածության մեջ շարժումը ենթադրում է տարածում, հաղորդակցում, և սուտը՝ իբրև գործող անձ, ցանկանում է իմացաբանական դաշտում փոփոխել ընկալումները: Տվյալ դեպքում տարածությունը մտքի տիրույթն է, հաղորդակցական շղթան ու իմաստի հոսքի կառուցարկման ճանապարհը, որով փորձում է շարժվել սուտը, սակայն ձախողում է իրականությանն ու ճանաչողությանը հակասելու պատճառով: Հայերեն առածին առածը հիմնված է *ՍՈՒՏԸ ՃԱՍՓՈՐԴ Է* հասկացության փոխաբերության վրա, սակայն իմացաբանական ճանապարհին առաջխաղացման հնարավորություն չկա, քանի որ սուտը համահունչ չէ իրականության օբյեկտիվ կառույցին. այդ իսկ պատճառով ճանաչողական ճամփորդությունը տրամաբանական դիտանկյունից ուղղություն չունի: Երկրորդ առածը շեշտում է ստի՝ իբրև մարդկային կերպարի ֆիզիկական տկարությունը, ինչը թիրախ տիրություն ճանաչողական հիմնավորվածության բացակայության արտահայտությունն է: *Կարճ ոտները* ենթադրում են շարժման սահմանափակություն՝ նկատի առնելով տարածության ու ժամանակի փոխառնչության դիտանկյունը, քանի որ *ճամփան* և *կարճ ոտները* տարածական ուղղվածությանը գուգահեռ առաջ են բերում ժամանակային սահմանափակում: Սուտը երկար ժամանակ չի կարող գոյատևել, և հայերեն առածներում *ԺԱՄԱՆԱԿԸ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ Է*:

Il faut qu'un menteur ait bonne mémoire // Սուտ խոսողի լեզուն կարճ կլինի:

Վերոնշյալ ասացվածքն ու առածը ստախոսի (*menteur, un ut Jununq*) բնութագրական դրսևորումներ են, որոնց քննությունը ցույց է տալիս, որ ֆրանսերենում ստախոսի հաջողության բանալին լավ հիշողությունն (*bonne mémoire*) է, իսկ հայերենում՝ *կարճ լեզուն*: Մի դեպքում ստախոսության՝ իբրև մարդկային հատկանիշի որոշարկումն առկայանում է մտավոր տիրություն՝ հիմք ընդունելով հիշողությունը իբրև ճանաչողական գործընթաց, մյուս պարագայում լեզվի միջոցով շեշտադրվում է խոսքային հաղորդակցման դաշտը: Բարոյական դիտանկյունից ստախոսության դատապարտումն իրականանում է ստի

ճանաչողական գործառնության սահմանափակման ընդգծմամբ: Մասնավորապես՝ մարդկային հիշողությունն անսահման ու անխափան պահոց չէ այն առումով, որ երբեմն կարող է «սայթաքել», իսկ խոսքում զսպվածությունը՝ չենթարկվել «սանձահարման», ուստի սուտը հակասում է մարդկային ճանաչողական ու հաղորդակցական կադապարին և դիտարկվում կարողությունների սահմանից դուրս. ճանաչողական-գործաբանական ներուժի կարևորման տեսանկյունից առկա է բարոյական տիրույթում զգուշության ուղերձ:

Ֆրանսերեն ասացվածքում *ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌԵՍՈՒՐՍ Է* հասկացության փոխաբերության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ *bon* ածականը ոչ թե դիտարկվում է իբրև բարոյագիտական կարգ, այլ ցույց է տալիս ճանաչողական ռեսուրսի՝ հիշողության բավարար քանակը: Մտելը ճանաչողական գործընթաց է, քանի որ աղերսվում է հիշողությանը: Հաշվի առնելով այն, որ ճշմարտության պարագայում մտապահումը հեշտ է, քանի որ այն համընկնում է օբյեկտիվ իրականությանը, իսկ սուտը իրականության սուբյեկտիվ մեկնաբանություն է, հիշողությունը՝ որպես ստերի պահոց, փոքր ծավալի պարագայում կհանգեցնի սահմանափակման, իսկ իբրև ռեսուրս ոչ բավարար քանակը՝ ստերի շղթայից անհամապատասխան ընտրության և ի վերջո ստի վերհանման: Հայերեն առածում *ԽՈՍՔԸ ԼԵՉՈՒ Է* հասկացության փոխաբերության մեկնակետը մարմնի ճանաչողության աղբյուր տիրույթն է: Լեզվի կարճությունը խոսքում զսպվածության արտահայտությունն է, քանի որ շատախոսությունը կարող է առաջ բերել ստի բացահայտում: Այս առումով հայերենում առկա է *լեզուն կարճ դարձվածքը՝ ոչ շատախոս, պահվածքով համեստ, նկուն* իմաստով⁸: Ենթադրական ապառնի ժամանակաձևն ընդգրկում է ժամանակային լայն տարածություն՝ հատելով ժամանակի չափման միակողմանի ուղին:

A beau mentir qui vient de loin // Իրենց գեղից մարդ չկա, փչում է:

Քննության առարկա առածներում ֆիզիկական հեռավորությունը ենթադրում է իմացության դաշտում հեռավորություն ճշմարտությունից, ուստի առածները հիմնված են *ՀԵՌԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՆՈՐՈՇՈՒԹՅՈՒՆ Է* և *ԻՄԱՆԱԼԸ ՏԵՄԵԼ Է* հասկացության փոխաբերությունների վրա: Աշխարհագրական հեռավորությունը պատճառն է, որն առաջ է բերում ստախոս վարքագծի դրսևորում: Ընդ որում՝ ֆրանսերեն առածի առաջին պլանում հետևանքն է (*a beau mentir*), իսկ հայերենում՝ պատճառը (*իրենց գեղից մարդ չկա*): Հարկ է նշել, որ առածներում տարածությունը ներքին տիրույթում ենթադրում է իմացություն, իսկ արտաքին դաշտում՝ անորոշություն: Մասնավորապես՝ ֆրանսերեն առածում *ՍՏԱԽՈՍԸ ՃԱՄՓՈՐԴ Է*, որ եկել է հեռվից և կարողա-

⁸ Տե՛ս **Բեդիրյան Պ.**, Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 541:

նում է հեշտորեն ստել, քանի որ չկա խոսքի հավաստիության ստուգման հնարավորություն, խոսակիցը ծանոթ չէ *հեռվում* առկա ճշմարտությանը: Ավելին, *beau* ածականի կիրառությունն ապահովում է գեղագիտական մակարդակից անցումը դեպի արդյունավետություն՝ ստելու հմտություն և դյուրինություն: Ինչ վերաբերում է հայերեն առածին, *գեղը* դիտարկվում է որպես իմացության տիրույթ, որի սահմաններից ներս կամ դուրս լինելը որոշարկում է ճշմարտության իմացությունը: Տվյալ դեպքում *գեղից մարդը* ճշմարտությունն իմացողն է, որի բացակայությունը հասարակական համատեքստում ենթադրում է ստելն արգելող հարկադրանքի բացակայություն: Հատկանշական է առածում *փչել* բայի գործածությունը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այն փոխաբերական իմաստով նշանակում է *ստել, սուտ ստել*⁹, ուստի *ՄՈՒՏԸ ՕՒ Է* հասկացության փոխաբերության լեզվաճանաչողությունը ցույց է տալիս, որ փչելը դիտարկվում է իբրև ստի տարածում հասարակական միջավայրում: Տվյալ պարագայում կարևոր է նաև անտեսանելիությունը, քանի որ խոսքային հաղորդակցման ժամանակ ստի բնութագրիչը հենց անտեսանելի կողմն է, չընկալվելը իբրև սուտ: Ճանաչողական-գործաբանական դաշտում առածներն արտահայտում են զգուշացում ստախոսից:

Այժմ անդրադառնանք առածներում *լեզու* հասկացության միջոցով զգուշության՝ իբրև մարդկային խոհեմության արտահայտության դրսևորմանը:

Les paroles s'envolent, les écrits restent // Parole jetée prend sa volée

Ինչ որ գրեցիր գրչով, չես կարող քանդել բրչով: // Խոսքը քանի բերանդ է, քոն է, բերանիցդ ելավ, քոնը չէ:

Հարկ է փաստել, որ վերոնշյալ առածներում դիտարկվում է խոսքի ու գրի հակադիր պատկերը, ընդ որում՝ բանավոր խոսքի անցողիկ, իսկ գրավորի՝ մնայուն բնույթը, ինչը լայն իմաստով աղերսվում է նաև ժամանակային հարացույցի շեշտադրմանը: Ֆրանսիական առածային լեզվամշակույթում խոսքը հասկացության մակարդակում դիտարկվում է *թռիչք* հասկացության միջոցով, *s'envoler, volée* լեզվական միավորների դրսևորմամբ: Ֆրանսերեն առածին առածում *ԽՈՒՏԸ ԹՌՉՈՒՆ Է* հասկացության փոխաբերության մտազուգորդային կապի տիրույթում թռչնի թռիչքը տեսադաշտից հեռանալու պատկերի նմանությամբ արտապատկերվում է ասված խոսքի՝ լսողության դաշտից անհետանալու, մոռացության մատնվելու իրողության վրա (*les paroles s'envolent*), ինչին հակադրվում է գրի մնայուն բնույթը (*les écrits restent*): Շարահյուսական գուգահեռության գործածումն ընդգծում է հակադիր էությունների առկայությունը: Ի տարբերություն առածին առածի, որում *թռիչք* հասկացության անմիջականորեն ցուցանում է խոսքի անցողիկությունը, քննության առարկա երկրորդ

⁹ Տե՛ս **Ադայան Է.**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Եր., Հայաստան հրատ., 1976, էջ 1539:

առածում թռչելը մտազուգորդվում է խոսքի տարածման հետ, խոսք, որն արդեն դուրս է խոսողի վերահսկողությունից: Գրի մնայունությունը, հարատևությունն ու անխախտելիությունը բնորոշող ֆրանսերեն առաջին առածին զուգահեռ հարկ է դիտարկել հայերեն առաջին առածը, որի լեզվաճանաչողության հիմքում *ԽՈՍՔԸ ԿԱՌՈՒՅՑ Է, ԳԸԵԼԸ ԿԱՌՈՒՅՑԵԼ Է* փոխաբերություններն են. գրիչը ստեղծում է կառույց, որը բրիչը չի կարող քանդել: *Կառուցում* և *քանդում* հասկացությունների հակադրությունն առածում դիտարկվում է *գրիչ* և *բրիչ* լեզվական միավորների կիրառությամբ, ընդ որում՝ վերջիններիս նմանահնչությամբ: Ինչ վերաբերում է հայերեն երկրորդ առածին, այն կարելի է դիտարկել ֆրանսերեն երկրորդ առածի հետ զուգահեռով, քանի որ երկու առածներն էլ ընդգծում են խոսքի տարածումը և արտահայտում զգուշություն: Հայերեն առածում *ԽՈՍՔԸ ՈՒՆԵՑՎԱԾՔ Է*, ինչը կարելի է քննել տարածաժամանակային հայեցակերպի հաշվառման տիրույթում: Մասնավորապես՝ առածի բաղադրիչ առաջին ասույթը (*խոսքը քանի բերանդ է, քոնն է*) ներառում է դեռ չարտաբերված խոսքը, որը տարածության դիտանկյունից մտազուգորդվում է *ներսի*, իսկ ժամանակային կտրվածքով՝ *առաջի* հետ, մինչդեռ երկրորդ ասույթը (*բերանիցդ ելավ, քոնը չէ*) առաջ է բերում հակադիր պատկերը՝ ընդգծելով *դուրսը* և *հետոն*, ինչն էլ հանգեցնում է «ունեցվածքի կորստի»:

Առածային խոսույթում զգուշության մեկնությունը լեզվի ճանաչողության միջոցով արտապատկերում է իրականության կառուցման, փոփոխման տիրույթում խոսքի ուժի հայեցակերպը:

Quand on parle du loup, on en voit la queue // Quand on parle du soleil, on en voit les rayons // En parlant du soleil on voit ses rayons

Շան անունը տուր, փայտը վերցրու: // Անունը տուր, խալիչեն փռիր // Անունը տուր, սուփրեն գցիր:

Նշյալ առածների քննությունը պատճառ-հետևանք սխեմայի շրջանակում խոսքից իրականություն վերափոխման արտահայտությունն է: Բառացի ընթերցմամբ առածներում նշվում է՝ հաղորդակցման ժամանակ որևէ մեկի անունը հիշատակելու արդյունքում վերջինս հայտնվում է: Լայն իմաստով առածների իմաստաճանաչողական կադապարն աղերսվում է *տաքու* լեզվական իրողությանը, համաձայն որի՝ մարդիկ խուսափում են որոշ երևույթների լեզվական առկայացումից՝ դրանք իրականություն չդարձնելու սնահավատության հանգամանքով պայմանավորված: Միջմշակութային համեմատական վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ֆրանսերեն առածներում խոսքին (*parler*) հաջորդում է խոսելու օբյեկտի՝ խոսողի տեսադաշտում հայտնվելը (*voir*), ընդ որում՝ տեսանելի է ոչ թե ամբողջը, այլ մասը: Հայերեն առածների պարագայում խոսքին (*անունը տալ*) հաջորդում է սուբյեկտի գործողությունը (*փայտը վերցնել, խալիչեն փռել, սուփրեն փռել*): Ֆրանսերեն առածների հիմքում *ԽՈՍԵԼԸ ՏԵՄՆԵԼ Է* հասկացության փոխաբերությունն է:

Նշյալ առածների լեզվաճանաչողության համատեքստում առանցքային նշանակություն ունի ամբողջ-մաս համըմբռնման տարրերի հարաբերակցությունը: Մասնավորապես՝ *loup, queue* (գայլ, պոչ) և *soleil, rayon* (արև, շող) հասկացությունների՝ իբրև ամբողջի և մասի դիտանկյունից առածներում պոչը դիտարկվում է գայլի, իսկ շողը՝ արևի ներկայության ցուցիչ, այլ կերպ ասած՝ մասը բավարար է ամբողջի ներկայությունը հաստատելու համար: Հարց է ծագում՝ ինչու է մասը տեսանելի, ոչ թե ամբողջը: Նվազագույն ճանաչողական կադապարի օգնությամբ առածներն ընդգծում են խոսքի ոչ թե ուղիղ, այլ անուղղակի ազդեցությունը հետքի, նշանի պատկերման միջոցով: Հայերենում խոսքին հաջորդում է յուրօրինակ սոցիալական ծիսակարգ. *ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼԸ ՓԱՅՏԸ ՁԵՌՔԸ ՎԵՐՅԼԵԼ Է, ՂԻՄՍՎՈՐԵԼԸ ԽԱԼԻՉԵՆ ՓՌԵԼ Է, ՀՅՈՒՐԱՍԻՐԵԼԸ ՍՈՒՓՐԵՆ ՓՌԵԼ Է* հասկացության փոխաբերությունների համատեքստում զգուշությունը մի դեպքում զգոնության, մյուսում պատրաստականության հորդոր է:

Եթե վերոնշյալ առածները պատճառ-հետևանք սխեմայի դիտանկյունից շեշտադրում են խոսքն իբրև պատճառ, որին հաջորդում է հետևանքը, ապա առածային խոսույթում դիտարկվում է նաև հակառակ պատկերը, երբ խոսքը հետևանքի լեզվական առկայացումն է, որին նախորդում է պատճառը: Առածային խոսույթի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նշյալ սխեմայի պարագայում խոսելուն նախորդում է մտածելը մտածողության ու խոսքի հարաբերակցության դաշտում:

Il faut tourner sept fois la langue dans la bouche avant de parler // Առաջ միտք արա, հետո խոսք ասա:

Ֆրանսերեն առածում խոսելուց առաջ լեզուն բերանում պտտելը (*tourner la langue dans la bouche*), ընդ որում՝ յոթ անգամ (*sept fois*), զգուշավորության ու խոհեմության ցուցիչ է, ճանաչողական մակարդակում մարմնի միջոցով ինքնակարգավորման արտահայտություն: Հասկացության դաշտում այն ծանրութեթև անելու, մտածելու առկայացումն է, այլ կերպ ասած՝ *ՄԻՏՔԸ ԳՈՐԾ Է, մասնավորապես՝ ՄՏԱԾԵԼԸ ԼԵՁՈՒՆ ԲԵՐԱՆՈՒՄ ՊՏՏԵԼ Է*: Յոթ թվականի կիրառումը ցուցանում է խոսքի տիրություն սայթաքելուց՝ սխալվելուց խուսափելու համար անհրաժեշտ պտույտների թիվը: Քանակական ցուցիչը անատմիական տիրույթից դուրս մտածումի, զուսպ ու հավասարակշիռ մարդու խոսքի առկայացման նախապայմանն է: Հայերեն ասացվածքում մտածել-խոսել հաջորդական շղթայի արտակա դրսևորումը *միտք անել* և *խոսք ասել* հարադիր բայերի հրամայական եղանակի խոնարհումն է, և բայերը շաղկապվում են *առաջ* և *հետո* մակբայների օգնությամբ:

Ինչպես նշեցինք, վերոնշյալ առածն ու ասացվածքը խոսքի ու մտածողության հարաբերակցության տիրություն ցուցանում են խոսելուց առաջ մտածելու կարևորությունը: Իսկ ի՞նչ է լինում, երբ «մտածումը չի նախորդում խոսքին»:

Առաձային խոսույթը որոշարկում է նաև անզգույշ խոսքի բացասական հետևանքները:

Mieux vaut glisser du pied que de la langue // Ուտքով ընկնողը կելնե, լեզվով ընկնողը չելնե:

Երկու լեզվամշակույթներում անզգույշ խոսքը դիտարկվում է իբրև սայթաքում. առաձները հիմնված են միևնույն պատկերի և հասկացության փոխաբերության վրա՝ *ԱՆԶԳՈՒՅՇ ԽՈՍԵԼԸ ՍԱՅԹԱՔԵԼ Է*: Աղբյուր տիրույթը ֆիզիկականի սահմաններում շարժումն է, սայթաքումը, իսկ թիրախ տիրույթը՝ անզգույշ խոսքն ու վերջինիս հետևանքը: Առաձներում միջտիրույթային կապի ցուցիչ է *ուտք* և *լեզու* հասկացությունների կիրառումը, ընդ որում՝ մտազուգորդային կապի արդյունքում հասկացությունները լայն իմաստով աղերսվում են գործողությանը. առաջինը ենթադրում է շարժում ֆիզիկական աշխարհում, իսկ երկրորդը՝ խոսք հասարակական աշխարհում: Այս պարագայում հայերեն առաձը կարճես լրացնում է ֆրանսերենին և մեկնում համեմատության էությունը՝ ուտքով սայթաքելը նախընտրելի է լեզվով սայթաքելուց, *քանի որ* առաջինի դեպքում կարող ես բարձրանալ, իսկ երկրորդի պարագայում՝ ոչ: Այլ կերպ ասած՝ շարահյուսական զուգահեռությունը կառուցված է ընկնել-ելնել հակադրության հիման վրա, և ըստ այդմ՝ *ՄԽԱԼ ՎԵԼԸ ՍԱՅԹԱՔԵԼ Է, ՈՒՂՂՎԵԼԸ ՎԵՐ ԿԵՆԱԼ Է, ԴՐԱԿԱՆԸ ՎԵՐԷ Է, իսկ ԲԱՅԱՍԱԿԱՆԸ ՆԵՐՔԷ Է*:

Un coup de langue est pire qu'un coup de lance // Թրի վերքը կլավանա, լեզվինը չի լավանա:

Թրի կտրածը կլավանա, լեզվի կտրածը չի լավանա // Օձի կծածը կսաղանա, լեզվի կծածը չի սաղանա:

Վերոնշյալ առաձները ճանաչողական դիտանկյունից ֆիզիկական ցավը արտապատկերում են խոսքի պատճառած հոգեզգայական ցավի տիրույթ: Ֆրանսերեն և հայերեն առաջին առաձներում համապատասխանաբար *lance* (*նետ*) և *թուր* հասկացությունների կիրառման միջոցով խոսքային ակտը դիտարկվում է իբրև պայքար, հարձակում, բռնություն: Ուստի նշյալ առաձներում *ԽՈՍԵԼԸ ՀԱՐՉԱԿՎԵԼ Է*, իսկ *ԽՈՍՔԸ ԶԵՆՔ Է*, ինչը պատճառ-հետևանք սխեմայի շրջանակում ենթադրում է վիրավորում, վերքի առկայություն: Հասկացության փոխաբերության մասնավորեցման մակարդակում ֆրանսերենում *ԽՈՍԵԼԸ ՀԱՐՎԱԾԵԼ Է*, *ԽՈՍՔԸ ՆԵՏ Է*, հայերենում *ԽՈՍԵԼԸ ՎԻՐԱՎՈՐԵԼ Է*, *ԽՈՍԵԼԸ ԿՏՐԵԼ Է*, իսկ *ԽՈՍՔԸ ԹՈՒՐ Է*: Առաձը խաղարկում է *coup de langue* լեզվական միավորի ուղիղ և փոխաբերական իմաստները՝ նկատի առնելով նախ պատկերավորության շրջանակում *coup de lance* արտահայտության հետ համեմատական զուգահեռը (բառացի՝ լեզվի հարված և նիզակի հար-

ված), ինչպես և պատկերի հիման վրա և դրանից դուրս իմաստային նրբերանգր կծու, խայթող խոսք: Եթե նշյալ առածները խոսքը դիտարկում են պայքարի ու զենքի պրիզմայով, ապա հայերեն երրորդ առածում խոսքի պատճառած վնասն առկայանում է կենդանու՝ օձի կծածի հետ համեմատության միջոցով: *ԽՈՍԵԼԸ ԿՕԵԼ Է, ԽՈՍՔԸ ՕՁ Է* հասկացության փոխաբերությունների միջոցով տարրորոշվում են միջտիրության առնչությունները: Հարկ է նշել, որ *օձ* հասկացությամբ մտազուգորդվում է վտանգի հետ, և այս համատեքստում առածը չափազանցության օգնությամբ լեզվի վնասը տեղորոշում է առավել վտանգավոր տարածքում: Ֆրանսերեն առածը արտակա համեմատության օգնությամբ (*...est pire que... (...ավելի վատ, ավելի վնասակար է...)*) գնահատողական բնույթ է հաղորդում՝ բաղդատելով լեզվի և նիզակի հարվածները: Ինչ վերաբերում է հայերեն առածներին, ֆիզիկական ու լեզվական վնասը շեշտադրվում է շարահյուսական զուգահեռության ու հակադրության միջոցով (*կլավանա-չի լավանա, կսաղանա-չի սաղանա*):

Այսպիսով՝ քննության առարկա առածներն ու ասացվածքները շեշտադրում են խոսքի իմացաբանական, բարոյական ու հասարակական դիտանկյունը: Ճշմարտությունը ներկայացվում է իբրև վտանգ, ընդ որում՝ ֆիզիկական ցավի ճանաչողության միջոցով: Ճշմարտության բացահայտումն առկայանում է *շարժում* հասկացությի միջոցով: Ինչ վերաբերում է ստախոսության բնորոշմանը, այն հայերեն առածային խոսույթում առավել պատկերավոր դրսևորում է ստանում պատումների միջոցով: Ավելին, հայերենում ստի բացահայտումն աղերսվում է ներքին կառույցի անկայունությանը, իսկ ֆրանսերենում՝ արտաքին ազդեցությանը: Հատկանշական է տարածական ու ժամանակային գործոնների փոխառնչությունը, որի շրջանակում ֆիզիկական տարածությունը ճշմարտությունից ու իմացությունից «հեռավորությունն» է, իսկ ժամանակի հաշվառման դիտանկյունից՝ տարածության մեջ շարժման սահմանափակումը, ստի գոյության ժամանակային կրճատումը: Առածներում ու ասացվածքներում զգուշության՝ իբրև մարդկային հատկանիշի որոշարկումը խոսքի ներուժի դիտանկյունից առկայանում է լեզվի ճանաչողության ու փիլիսոփայության միջոցով: Մասնավորապես՝ ֆրանսերեն առածներում շեշտադրվում է խոսքի «թռիչքի» հայեցակերպը՝ տարածման նկատառումով, իսկ հայերեն առածներում խոսքը դիտարկվում է իբրև կառույց և ունեցվածք: Խոսքն առածներում ու ասացվածքներում ոչ միայն իրականության արտացոլման, այլև ստեղծման միջոց է: Մտածողություն-խոսք շղթայի պահպանումը հասկացության դաշտում խոհեմության ցուցիչ է, ինչի անտեսումը կարող է հանգեցնել անզգույշ «սայթաքման»: Այսպիսով՝ առածային խոսույթի լեզվափիլիսոփայության ճանաչողական մեկնությունը հասկացության փոխաբերությունների միջոցով վերհանում է մարդկային հատկանիշներ, կառուցում լեզվի ու իրականության հակադրամիասնությունը:

НАРЕ ШАЛУНЦ – Человеческая характеристика в пословицах и поговорках: когнитивно-философский взгляд на определение языка. – Статья посвящена лингвокогнитивному и философскому анализу определения и характеристики человеческих качеств в пословицах и поговорках, осмысленных через концептуализацию языка. Используя сравнительный метод в рамках антропоцентрического подхода, исследование рассматривает французские и армянские пословицы и поговорки, и подчеркивает роль речи как практического проявления языка в раскрытии человеческих характеристик. В статье *честность* и *лживость* рассматриваются в контексте взаимодействия философии языка и реальности, с учётом конструирования реальности и смыслообразующей функции речи. Когнитивно-прагматический подход подчеркивает значимость потенциального влияния речи в контексте категории *осторожности*. Когниция выступает инструментом онтологической, эпистемологической и этической репрезентации реальности в пространстве паремий, детерминируя человеческую сущность в контексте взаимосвязи языковой единицы и концепта. На металингвистическом уровне речь структурирует человека через концепт языка. Лингвокогнитивное изучение позволяет эксплицировать семантику философии пословичного дискурса. В концептуальной сфере пословицы и поговорки используют метафорические структуры для выявления человеческой характеристики посредством языка и его актуализации в речи. Лингвокогнитивный анализ пословичного дискурса открывает путь к интерпретации философии языка, и метафорические репрезентации в межкультурном аспекте выявляют области параллелизма и пересечения данных путей.

Ключевые слова: философия языка, когниция, концептуальная метафора, пословичный дискурс, человеческая характеристика, честность, лживость, осторожность

NARE SHALUNTS – The Human Trait in Proverbs and Sayings: A Cognitive-Philosophical Insight into the Characterization of Language. – The article focuses on the linguocognitive and philosophical analysis of the definition and characterization of human traits in proverbs and sayings through the conceptualization of language. Using a comparative method within an anthropocentric framework, the study analyzes French and Armenian proverbs and sayings, emphasizing the role of speech as a practical manifestation of language in revealing human traits. It situates *truthfulness* and *deceitfulness* within the interplay between the philosophy of language and reality, considering the construction of reality and the generation of meaning as functions of speech. Furthermore, the cognitive-pragmatic dimension highlights the influential potential of speech in relation to *cautiousness*. Cognition serves as the vehicle for the ontological, epistemological and ethical mapping of reality within proverbs, defining human nature in the context of the relationship between linguistic unit and concept. Speech, at the metalinguistic level, structures human nature via the concept of language. Consequently, linguocognitive analysis provides a means of defining the semantic framework of the philosophy of proverbial discourse. Within the conceptual field, proverbs and sayings use metaphorical structures to compress ways of characterizing human traits by language and its application: speech. Linguocognitive study of proverbial discourse provides a path for interpreting the philosophy of language, and metaphorical representations, from an intercultural perspective, reveal the domains where these pathways parallel and intersect.

Key words: philosophy of language, cognition, conceptual metaphor, proverbial discourse, human trait, truthfulness, deceitfulness, cautiousness

Օգտագործված գրականություն / References

- Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, Հայաստան հրատարակչություն, 1976 [Ałayan Ė., Ardi hayereni bac' atrakan ba'aran, Erevan, Hayastan hratarakč' ut' yun, 1976]:
- Բեդիրյան Պ., Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2011 [Bediryana P., Hayeren darcvac' k' neri ěndzarc' bac' atrakan ba'aran, Erevan, EPH hratarakč' ut' yun, 2011]:
- Նազարյան Ա., Ֆրանսիական առածներ և ասացվածքներ ռուսերեն և հայերեն թարգմանությամբ ու համարժեքներով, Եր., Հելիոս հրատարակչություն, 1994 [Nazaryan A., Fransiakan a'fac' ner ev asac' vac' k' ner ruseren ev hayeren t' argmanut' yamb u hamaržeqnerov, Er., Helios hratarakč' ut' yun, 1994]:
- Ղանալանյան Ա., Առածանի, Եր., Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատարակչություն, 1960 [Łanalyan A., A'fac' ani, Er., Haykakan SSR GA hratarakč' ut' yun, 1960]:
- Günter R., Kövecses Z. Towards a Theory of Metonymy // Klaus-Uwe Panther and Günter Radden (eds.), *Metonymy in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 1999, pp. 17-59.
- Johnson M., *Philosophy's Debt to Metaphor* // *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, edited by Raymond W. Jibbs, 2008.
- Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York, Basic Books, 1999.
- Lakoff G., Turner M. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, The University of Chicago Press, 1989.
- Mácha J., *Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science* // *Revista Portuguesa de Filosofia*, T. 75, Fasc. 4, Modelos e Metáforas: Arte e Ciência / Models and Metaphors: Art and Science, 2019, pp. 2247-2286.
- Dictionnaire de proverbes et dictons, choisis et présentés par Florence Montreynaud, Agnès Pierron et François Suzzoni, Les usuels du Robert, 1984:*
- Refranero multilingüe // <https://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/>